

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2023.7>**О. Снідевич,**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри юстиції

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРИМУСОВЕ ВИКОНАННЯ УХВАЛ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Постановка проблеми. Однією з причин існування суттєвих проблем, пов'язаних з невиконанням судових ухвал у цивільних справах, є як їх не вирішеність на рівні процесуальної теорії, так і недосконалість правового регулювання не лише правовідносин у сфері виконавчого провадження, а й інших правовідносин, які опосередковують примусове виконання цих ухвал – цивільних, цивільних процесуальних, адміністративних тощо. Загалом, недостатньо сформованими є й організаційні механізми, що забезпечують процедури примусового виконання. Усе наведене вимагає від правової науки комплексного погляду на проблему примусового виконання ухвал судів у цивільних справах, а від законодавця комплексного правового регулювання такого виконання.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Не дивлячись на важливість комплексного дослідження відповідних сфер правовідносин, наявний обсяг та рівень наукових досліджень відповідної тематики не можна вважати належним. Так, в Україні впродовж останнього десятиліття досліджувалися питання щодо примусового виконання судових ухвал у цивільному процесі, зокрема, такими науковцями як Л. С. Малярчук, М. Б. Майка, Д. М. Сібільов, О. В. Солоха, однак вважати відповідну проблематику дослідженою повністю не можна. Не досліджених

проблем цієї тематики на сьогодні залишилося ще чимало.

Метою дослідження, таким чином, є окремі проблеми теорії та практики примусового виконання ухвал у цивільних справах, а саме проблема принципів цивільного судочинства, які забезпечують примусове виконання ухвал у цивільних справах, та проблема неналежного правового регулювання особливостей примусового виконання ухвал у законодавстві.

Виклад основного матеріалу. Спробуємо окреслити зазначені проблеми теорії та практики примусового виконання ухвал у цивільних справах.

1. Проблема принципів цивільного судочинства, які забезпечують примусове виконання ухвал у цивільних справах. Примусове виконання ухвал у цивільних справах, як і виконання рішень суду, забезпечується низкою принципів права та судочинства, серед яких варто назвати принципи гарантованості прав людини, диспозитивності, обов'язковості судового рішення тощо. Галузевим принципом цивільного процесу, який знаходить найбільший свій прояв саме на стадії виконання судового рішення як стадії правозахисного процесу, є такий конституційний принцип (засада) судочинства як обов'язковість судового рішення.

Згідно зі ст. 129 Конституції України основною засадою судочинства є обов'язковість судового

рішення. Стаття 129-1 Конституції також визначає, що суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд.

При окресленні особливостей дії принципу обов'язковості судового рішення виникає питання, чи поширюються відповідні положення Конституції на ухвали судів. Питання виникає у зв'язку з тим, що ст. 129 Конституції України у первинній її редакції, яка діяла до 2016 року, визначала відповідну засаду судочинства як засаду обов'язковості *рішень суду*. Діючи ж редакція статті 129 Конституції визначає відповідну засаду як обов'язковість *судового рішення*.

При порівняльному аналізі положень первинної та діючої редакцій ст. 129 Конституції України вбачається відмінність у окресленні ними об'єкта обов'язковості – рішення суду та судового рішення. Відтак, виникає також питання, чи є ці об'єкти (терміни) тотожними, чи все ж у 2016 році відбулася зміна визначеного Конституцією об'єкта обов'язковості?

У процесуальній науці питанням видів судових актів увага приділялася досить часто, а у зв'язку з дискусійністю питання І. В. Андронов цілком обґрунтовано наголошував, що плутанина в термінології може призвести до різного тлумачення норм закону [1, с. 205]. В той же час, слід звернути увагу, що зазвичай у правовій науці конституційний принцип загальнообов'язковості рішення суду чи судового рішення аналізувався все ж переважно в аспекті загальнообов'язковості рішення суду (судового рішення) як завершального судового акта [2; 3], а не ухвали, якою вирішувалися окремі процесуальні питання.

З процесуального законодавства та теорії процесуальної науки вба-

чається, що у тих чи інших видах судочинства процесуальна термінологія впродовж окремих періодів дії процесуальних кодексів різнилася. Наприклад, стосовно цивільного судочинства, то до 01.09.2005 року, діючий на той час ЦПК не містив узагальнюючого терміну стосовно актів суду, вживав окремо поняття «рішення суду» як завершального акта, яким завершувався розгляд справи по суті, та «ухвала суду», якою вирішувалося окреме процесуальне питання. У процесуальній же науці використовувався також узагальнюючий термін, який охоплював собою два цих види судових актів – «судові постанови» [4, с. 401]. Починаючи з 01.09.2005 року новий ЦПК України увів в цивільне процесуальне законодавство узагальнюючий термін «судові рішення», видами яких визначив ухвали та рішення суду (ст. 208 ЦПК).

Таким чином, у разі буквального тлумачення Конституції України кризь призму цивільного процесуального законодавства можна було б зробити висновок, що обов'язковість рішень суду як засада судочинства у первинній редакції ст. 129 Конституції поширювалася тільки на рішення суду як той вид судових актів, яким завершувався розгляд справи по суті, а не на ухвали судів, якими вирішувалися окремі процесуальні питання. На сьогодні ж ця обов'язковість вже судового рішення поширюється, начебто, й на ухвали суду.

На наш же погляд, слід виходити з того, що незалежно від змісту конкретного поняття, яке використовувалося у Конституції України (чи то «рішення суду», чи то «судове рішення»), її змістом в аспекті відповідної засади судочинства завжди охоплювалася обов'язковість усіх актів суду, як завершальних, якими завершувався розгляд справи, так і проміжних, якими були та є ухвали. Поміж тим, вважаємо, що цивільній процесуальній науці варто більше уваги при-

ділити проблематиці обов'язковості судових ухвал у цивільних справах як прояву конституційного принципу судочинства. Варто, насамперед, науково обґрунтувати поширення дії положень Конституції України і на ухвали судів у цивільних справах.

2. Проблема неналежного правового регулювання особливостей примусового виконання ухвал у законодавстві є ще однією з правових проблем, якій варто було б приділити більше уваги у науці та законодавстві.

Слід погодитися з Д. М. Сібільовим, що ухвали мають більш складну процесуальну палітру в сфері правозастосування, оскільки розглядаються законодавством і як акти проміжного та поточного характеру, і як фінальні акти процесуальної діяльності в передбачених законом випадках [5, с. 201]. Відтак, очевидно, що не дивлячись на велике значення саме наукових питань виконання завершальних судових рішень, більшої уваги вимагають й питання виконання судових ухвал, зокрема, й у примусовому порядку, які є більш складними для наукового аналізу.

У науці обґрунтовується необхідність відокремлення процедури примусового виконання ухвал у цивільних справах від процедури виконавчого провадження у доктрині цивільного процесуального права. Як стверджує О.В.Солоха, діяльність щодо примусового виконання ухвал, зокрема, реалізується значно ширшим суб'єктивним складом – не лише органами примусового виконання, визначеними ст. 5 Закону «Про виконавче провадження», а й іншими органами та особами [6, с. 26–27]. Однак, таке твердження варто розглядати як неоднозначне.

Дійсно, аналіз юридичної практики свідчить про те, що діяльність з виконання ухвал здійснюють багато різного роду державних органів та посадових осіб поза межами виконавчого провадження.

Зокрема, ст. 298 ЦПК передбачає, що суд за наявності достатніх даних про психічний розлад здоров'я фізичної особи призначає для встановлення її психічного стану судово-психіатричну експертизу. У виняткових випадках, коли особа, щодо якої відкрито провадження у справі про обмеження її у цивільній дієздатності чи визнання її недієздатною, явно ухиляється від проходження експертизи, суд у судовому засіданні за участю лікаря-психіатра може постановити ухвалу про примусове направлення фізичної особи на судово-психіатричну експертизу. Поміж тим, вказівок про те, хто має виконувати таку ухвалу та у якому порядку, процесуальний закон не містить, через що питання вирішується у судовій практиці по-різному.

Так, судова практика свідчить, що суди зазвичай доручають примусове виконання таких ухвал органам Національної поліції України [7; 8]. Трапляються й випадки, коли виконання таких ухвал доручається закладам охорони здоров'я, а контроль за виконанням – на органи управління сферою охорони здоров'я [9]. Однак, процедура такого виконання законом не визначена.

З урахуванням наведеного виникає питання про те, якою є правова природа такого виконання ухвал чи то органами поліції, чи то іншими органами (особами) – є воно примусовим, чи не є таким? Таке, на перший погляд, беззмістовне питання виникає, зокрема, і у зв'язку з тим, що ст.6 Закону України «Про виконавче провадження» визначає можливість виконання судових рішень у цивільних справах іншими органами та установами у випадках, передбачених законом, але при цьому не розглядає ці органи та установи як органи примусового виконання. Таким чином, при виконанні ухвали суду про примусове направлення фізичної особи на судово-психіатричну експертизу одночасно виникає ціла низка про-

блем – як щодо відсутності вказівки закону про орган, який виконує відповідну ухвалу, так і щодо кваліфікації відповідних органів та характеру правовідносин, які виникають.

Натомість, наприклад, щодо ухвали суду про привід свідка у цивільній справі, то органи її виконання чітко визначені ст. 147 ЦПК, якими є органи Національної поліції України. Натомість, знову ж таки, процедура виконання цієї ухвали залишилися поза межами законодавчого регулювання.

З наукового погляду слід також враховувати, що, наприклад, у науці цивільного процесу поряд з поняттям «примусове виконання» аналізується і положення про «реалізованість» судового рішення.

Наприклад, М. Й. Штефан зазначав, що за нормами ЦПК України реалізованість судових рішень забезпечується: добровільним виконанням; примусовим виконанням; *обов'язком інших осіб сприяти виконанню* (виділено нами – О. С.). Отже здійсненність – це гарантована можливість добровільного і примусового виконання рішення суду, а також сприяння інших осіб у його виконанні [4, с. 422].

З огляду на це наукові дослідження щодо примусового виконання ухвал суду слід здійснювати з урахуванням того, як співвідноситься поняття «реалізація ухвал» з поняттям «примусове виконання ухвал». Зокрема, варто визначити, коли відповідна діяльність органів та осіб є примусовим виконанням, а коли не є таким. Слід враховувати, що у науці виконавчого провадження саме поняття «примус» також є надзвичайно дискусійним, як і у законодавстві, яке не містить його чіткого розуміння [10].

У зв'язку з цим, можливо й має рацію О. В. Солоха, що варто відмежовувати процедури примусового виконання ухвал у цивільних справах від процедури виконавчого провадження у доктрині цивільного

процесуального права [6, с. 26–27], оскільки у практиці вони дійсно розмежовані. Але, можливо, варто було б подумати й про те, щоб примусове виконання ухвал у цивільних справах було чітко врегульоване у законодавстві про виконавче провадження як щодо органу, так і щодо його процедури, а саме виконавче провадження можливо здійснювалося б у межах єдиних процедур не лише державними та приватними виконавцями, а й іншими органами та особами, зокрема, й на загальних єдиних засадах, визначених законодавством.

Вимагає додаткового дослідження та врегулювання у законодавстві й питання ухвали як виконавчого документа.

Положення п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження», визначає, що ухвала суду у цивільних справах є виконавчим документом лише у випадку, передбаченому законом. Багато ухвал, які підлягають примусовому виконанню, мають забезпечувальний характер з виконання інших судових рішень, а тому виконуються в межах вже відкритих виконавчих проваджень. Такими, наприклад, є ухвала про тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України чи ухвала про звернення стягнення на грошові кошти, що належать особі, яка має заборгованість перед боржником, яка не оспорується зазначеною особою або підтверджена судовим рішенням, що набрало законної сили. У зв'язку з цим, такі ухвали не слід розглядати як самостійні виконавчі документи.

Однак, щодо багатьох інших ухвал, які виносяться судом та виходячи навіть зі здорового глузду потребують самостійного примусового виконання, закон не визначає їх виконавчими документами, хоча, очевидно, що вони повинні такими бути.

Так, не можна погодитися з думкою, що, наприклад, ухвала про примусове направлення фізичної особи на судово-психіатричну експертизу

або ж ухвала про визнання втраченого цінного папера на пред'явника або векселя недійсним і про відновлення права особи на втрачений цінний папір на сьогодні є виконавчими документами [6, с. 242–243]. Оскільки процесуальний закон не передбачає цього, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження» вони не є такими. Однак, цілком обґрунтованим, на наш погляд, було б те, щоб процесуальний закон визнавав їх такими.

Недосконалим виглядає й статус ухвали суду про скасування заходів забезпечення позову. Слід погодитися з Л. С. Малярчук, що виконавчим документом буде лише ухвала про забезпечення позову, а ухвала, якою вжиті судом заходи скасовуються, – вже ні [11, с. 97]. Однак, вважаємо, що статус виконавчого документа повинен бути наданий і ухвалі суду про скасування заходів забезпечення позову, оскільки як і ухвала про забезпечення позову, ухвала про скасування заходів забезпечення позову тягне відповідну процесуальну діяльність органів примусового виконання з її примусового виконання. При цьому, варто визначити у законодавстві й більш чіткішу процедуру їх виконання, а саме в межах якого виконавчого провадження їх виконувати – в межах нового виконавчого провадження, чи в межах того, в якому заходи забезпечення позову накладалися. Досить часто буває так, що станом на час скасування заходів забезпечення позову, відповідне виконавче провадження з їх накладення вже знищене за закінченням строків зберігання. Через це, ймовірно, більш ефективнішим було б їх виконання в межах вже нового виконавчого провадження.

Висновки. При примусовому виконанні ухвал у цивільних справах існують окремі проблеми теоретичного та практичного характеру. Такими, наприклад, є проблема принципів цивільного судочинства, які забезпе-

чують примусове виконання ухвал у цивільних справах, та проблема неналежного правового регулювання особливостей примусового виконання ухвал у законодавстві. Безумовно, що відповідна проблематика примусового виконання ухвал у цивільних справах не вичерпуються наведеними проблемами. В науці та практиці існують й інші теоретичні та практичні проблеми примусового виконання ухвал судів у цивільних справах, які потребують свого дослідження. Усе це може бути вже предметом подальших наукових досліджень.

У статті досліджено проблеми, які виникають у теорії та практиці у зв'язку з примусовим виконанням ухвал у цивільних справах.

Досліджено проблему принципів цивільного судочинства, які забезпечують примусове виконання ухвал у цивільних справах. Особливу увагу приділено конституційному принципу обов'язковості судового рішення. Встановлено, що у зв'язку зі зміною тексту Конституції України виникає питання, чи поширюються положення Конституції про обов'язковість судових рішень на ухвали судів. Запропоновано у цивільній процесуальній науці більше уваги приділяти дослідженню проблематики обов'язковості судових ухвал у цивільних справах як прояву конституційного принципу судочинства.

Досліджено також проблему неналежного правового регулювання особливостей примусового виконання ухвал у законодавстві. Підтримано думку, що діяльність з виконання ухвал здійснюють багато різного роду державних органів та посадових осіб поза межами виконавчого провадження. Визначені особливості примусового виконання ухвали про примусове направлення фізичної особи на судово-психіатричну експертизу у практиці. Звернуто увагу,

що виходячи зі змісту законодавства про виконавче провадження виникає питання про те, якою є правова природа виконання ухвал поза межами виконавчого провадження – є воно примусовим, чи не є примусовим. Зроблено висновок також про необхідність наукового дослідження питання про співвідношення поняття «реалізація ухвал» з поняттям «примусове виконання ухвал».

Вказано на необхідності додаткового дослідження та врегулювання у законодавстві питання про ухвалу суду як виконавчий документ. Звернуто увагу на те, що деякі ухвали, які виносяться судом та потребують самостійного примусового виконання, не визначаються законом як виконавчі документи, хоча повинні такими бути. Запропоновано та обґрунтовано необхідність надати статус виконавчого документа ухвалі суду про скасування заходів забезпечення позову.

Ключові слова: принципи цивільного судочинства, обов'язковість судового рішення, цивільне судочинство, цивільна справа, примусове виконання, виконавче провадження, судові рішення, забезпечення позову.

Snidevych O. Enforcement of Judgments in Civil Cases: Problems of Theory and Practice

This article analyzes the problems arising in theory and practice in connection with the enforcement of judgments in civil cases.

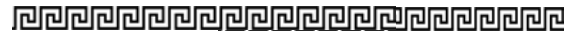
The author analyzes the problem of the principles of civil proceedings which ensure the enforcement of judgments in civil cases. Particular attention is paid to the constitutional principle of binding nature of a court decision. It is established that due to the amendments to the text of the Constitution of Ukraine, the question arises whether the provisions of the Constitution on the binding nature of court decisions apply to court rulings.

The author suggests that civil procedural science should pay more attention to the study of the issue of binding nature of court decisions in civil cases as a manifestation of the constitutional principle of judicial proceedings.

The author also examines the problem of inadequate legal regulation of the specifics of enforcement of judgments in legislation. The author supports the view that many different types of state bodies and officials carry out activities related to the enforcement of court rulings outside the scope of enforcement proceedings. The author identifies the peculiarities of enforcement of a court order on compulsory referral of an individual for forensic psychiatric examination in practice. The author emphasizes that based on the content of the legislation on enforcement proceedings, the question arises as to what is the legal nature of enforcement of court rulings outside of enforcement proceedings – whether it is compulsory or not. The author also concludes that there is a need for a scientific study of the issue of correlation between the concept of "implementation of judgments" and the concept of "enforcement of judgments".

The author emphasizes the need for additional research and regulation of the issue of court rulings as an enforcement document in the legislation. The author emphasizes that some court rulings which require independent enforcement are not defined by law as enforcement documents, although they should be. The author proposes and substantiates the need to grant the status of an enforcement document to a court ruling on the cancellation of interim relief.

Key words: principles of civil proceedings, binding nature of a court decision, civil proceedings, civil case, compulsory execution, enforcement proceedings, court decisions, security for a claim.

Література

1. Андронов І. В. Питання класифікації рішень суду в цивільному процесі України. *Університетські наукові записки*. 2006. № 3–4 (19–20). С. 204–207.
2. Городовенко В. Принцип обов'язковості судового рішення. *Вісник академії правових наук України*. 2012. № 1. С. 160–173. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapnu_2012_1_18.
3. Кройтор В. А. Принцип обов'язковості судових рішень у цивільному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 175–178.
4. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. К.: Концерн „Видавничий дім „Ін Юре”, 2005. 624 с.
5. Сібільов Д. М. Ухвала суду першої інстанції як виконавчий документ: теоретичні аспекти та практика застосування. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 9/2022. С. 200–202.
6. Солоха О. В. Примусове виконання ухвал у цивільних справах: дис... док. філос. зі спец. 081 «Право». К., 2023. 286 с.
7. Ухвала Придніпровського районного суду м. Черкас від 31 березня 2023 року у справі № 711/5883/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109935524>
8. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 16 листопада 2021 року у справі № 127/6054/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101157905>
9. Ухвала Жовтневого районного суду м. Харкова від 11 жовтня 2023 року у справі № 639/16/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114075560>
10. Білоусов Ю. В. Категорія «примус» у законодавстві України про виконавче провадження. *Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : зб. наук. пр. [за результатами третьої міжнар. наук.-практ. конф., м. Хмельницький, 14–15 черв. 2012 р.]*. Хмельницький: Хмельниц. ун-т управ. та права, 2012. 368. С. 86–95.
11. Малярчук Л. С. Ухвала суду як виконавчий документ – підстава для відкриття виконавчого провадження. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. № 4 (1). С. 96–100.

